

Startnotitie Landbouwagenda

November 2020

Inhoud

1	Inleiding	4
2	Waar staan we nu?	6
	2.1 Betekenis van de landbouw	6
	2.2 De positie van de provincie	6
	2.3 Vormen van bedrijfsvoering	8
	2.4 Uitdagingen voor de landbouw	9
3	Wat willen we bereiken?	12
4	Hoe willen we de doelen bereiken?	15
5	Monitoring	19
6	Het proces van startnotitie naar landbouwagonderzoek	20

1

Inleiding

Resultaat 21 in het bestuursakkoord 'Lok op 1' luidt: 'Er is een integrale, met de stakeholders opgestelde, Landbouwagenda'. De startnotitie die voor u ligt, benoemt een aantal kaders waarbinnen wij, samen met stakeholders de landbouwagenda willen opstellen. Voorafgaand aan deze startnotitie is aan u als Statenfracties gevraagd een enquête in te vullen. Daarmee hebt u als Staten mede richting gegeven aan de inhoud van de startnotitie. De genoemde aandachtspunten zijn op hoofdlijnen meegenomen en **in rood aangegeven** in de tekst.

De landbouwagenda wordt opgesteld om met onze stakeholders na te gaan hoe eenieder vanuit zijn eigen rol en taak kan bijdragen aan het uitvoeren van de landbouwtransitie (wie, doet wat, wanneer) om daarmee een bijdrage te leveren aan het realiseren van gezamenlijke doelen. De landbouwagenda is dan ook bedoeld om concreet samen aan de slag te gaan en in eerste instantie gericht op uitvoering en niet op nieuw beleid met (grote) koerswijzigingen. De uitkomsten van de enquête geven hiertoe ook geen aanleiding.

Het Bestuursakkoord vormt, in zijn samenhang met de Omgevingsvisie en de Beleidsbrief Duurzame landbouw uit 2017, het beleidskader voor de landbouwagenda. Fryslân is dé landbouwprovincie van Nederland met een sterke Agrofoodsector en dat willen we blijven.

Onze ambitie voor de landbouw is van een viersterrenlandbouw een vijfsterrenlandbouw maken, waarbij de vijfde ster een groene, circulaire ster is. Dit is een stevige ambitie gezien onze relatief bescheiden rol in de sturing naast Europa en Rijk. Om deze

doelen te halen is samenwerking met onze partners bij het uitvoeren van een landbouwagonde dan ook van groot belang. Als provincie hebben we hierin vooral een ondersteunende, faciliterende rol en een regierol in de gebiedsgerichte aanpak.

Voor de landbouwagonde agenderen we onderwerpen die we met stakeholders verder willen uitwerken om de beleidsdoelen te bereiken. Uiteraard kan uitwerking en invulling van die onderwerpen wel aanleiding geven het bestaande beleid te herijken, andere accenten te leggen of nieuwe onderwerpen te agenderen.

Het opstellen en uitvoeren van een gezamenlijke landbouwagonde met onze stakeholders ligt in het verlengde van wat al in gang is gezet op basis van de Beleidsbrief Duurzame Landbouw, met de Landbouwdeals en in de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland. Vanuit de landbouwdeals die in maart 2018 gesloten zijn, worden meerjarige projecten uitgevoerd, bijvoorbeeld met het onderwijs. Met het sluiten van de Regiodeal met het Ministerie van LNV en de provincies Groningen en Drenthe is (met cofinanciering van de provincie) 20 miljoen beschikbaar gekomen voor gebiedsgerichte projecten met een aanpak van onderop. Zowel projecten uit de Landbouwdeals als projecten in de Regiodeal lopen de komende jaren nog door. Met de landbouwagonde kan hierop worden aangehaakt.

In deze startnotitie wordt het kader aangegeven waarbinnen wij als provincie met onze stakeholders in gesprek willen gaan: WAT willen we bereiken (doelen) en HOE willen we dat doen (rollen/werkwijzen).

Leeswijzer: Hoofdstuk 2 schetst waar we nu staan en wat de uitdagingen zijn voor de landbouw. Hoofdstuk 3 gaat over de doelen die we willen bereiken. Hoofdstuk 4 geeft aan in welke rol en vanuit welke werkwijzen we dat willen doen. Hoofdstuk 5 gaat over de monitoring en hoofdstuk 6 beschrijft het proces om te komen tot een landbouwagonde.

Waar staan we nu?

2.1 ■ Betekenis van de landbouw

De landbouw is van grote betekenis voor de provincie Fryslân. Het sociale en economische belang van de agrifoodsector in Fryslân is groot¹, in vergelijking met de rest van Nederland. Het is de 4de sector van de Friese economie en biedt werkgelegenheid aan ruim 30 duizend mensen, 9,9% van alle Friese werkenden. De export van landbouwproducten is met een waarde van 2 miljard in 2017 van groot belang voor Fryslân. Dit komt overeen met 39% van de totale exportwaarde van de provincie. De sector draagt verder bij aan kennisontwikkeling en innovatie.

Naast producent van voedsel is de landbouw ook gebruiker en beheerder van het landelijk gebied. De landbouw is van betekenis voor en van invloed op lucht- en waterkwaliteit, de (bodem)biodiversiteit en het landschap en bepaalt in sterke mate de leefbaarheid en aantrekkelijkheid van het platteland. In die zin is de landbouw van groot belang voor de Brede Welvaart en zijn ontwikkelingen in de landbouw medebepalend voor de totale leefomgeving.

2.2 ■ De positie van de provincie

De provincie Fryslân heeft in het grote geheel van de agrofoodsector een relatief bescheiden rol. De ontwikkelingen in de agrifoodsector worden vooral gereguleerd door Europa en het Rijk. Er ligt ook een belangrijke rol bij de boeren zelf, die de keuzes op hun eigen bedrijf maken. De provincie heeft geen specifieke (wettelijke)

¹ Agri&Foodscan Fryslân 2020, Leeuwarden, Fryske Akademy/Provincie Fryslân, 15 mei 2020

taken of bevoegdheden hierin en kiest haar eigen rol. Die rol is vooral faciliterend en stimulerend om ontwikkelingen te begeleiden en ondersteunen. Daarnaast probeert de provincie het beleid in Den Haag en Brussel te beïnvloeden.

De provincie beschikt wel over bevoegdheden die effect hebben op het boerenbedrijf, zoals ro- en milieubeleid, en zij kan ook sturend optreden met de inzet van eigen instrumenten zoals subsidies, het pachtbeleid en de grondbank.

De spil in bestuurlijke sturing/regulering vormt het Europese landbouwbeleid. Beleidskeuzes die op dit niveau worden gemaakt werken door op het nationale en provinciale niveau. De landbouwsector moet voldoen aan vereisten in tal van Europese richtlijnen en verordeningen, zoals de GLMC's (Goede Landbouw en Milieucondities) uit het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) en ook aan de Kader Richtlijn Water (nitraat en meststoffen) en aan de Vogel- en Habitatrichtlijn. Het GLB bestaat uit twee pijlers, een gericht op inkomenssteun voor boeren (ongeveer 250 euro per ha) en één gericht op plattelandsontwikkeling (bijvoorbeeld agrarisch natuurbeheer). De EU treft voorbereidingen voor een nieuw GLB. Daarin komt de focus te liggen op verduurzaming van de landbouw en de leefomgeving, wat bijdraagt aan de transitie van de landbouw. Nederland wil de EU-gelden inzetten om te verduurzamen naar kringlooplandbouw. Dit wordt voor de nieuwe GLB-periode vastgelegd in het NSP (Nationaal Strategisch Plan) waarin de thema's leefbaarheid, kennis en innovatie, vitale agrosector, vergroening en klimaat samenkomen.

Bij de voorbereiding van het GLB voor de periode 2021-2027 wordt een sterkere koppeling gemaakt tussen de bedrijfstoelagen per ha en groene diensten (ecosysteemdiensten). De inkomenssteun wordt sterker afhankelijk gemaakt van de maatregelen die agrariërs voor het klimaat en de biodiversiteit treffen.

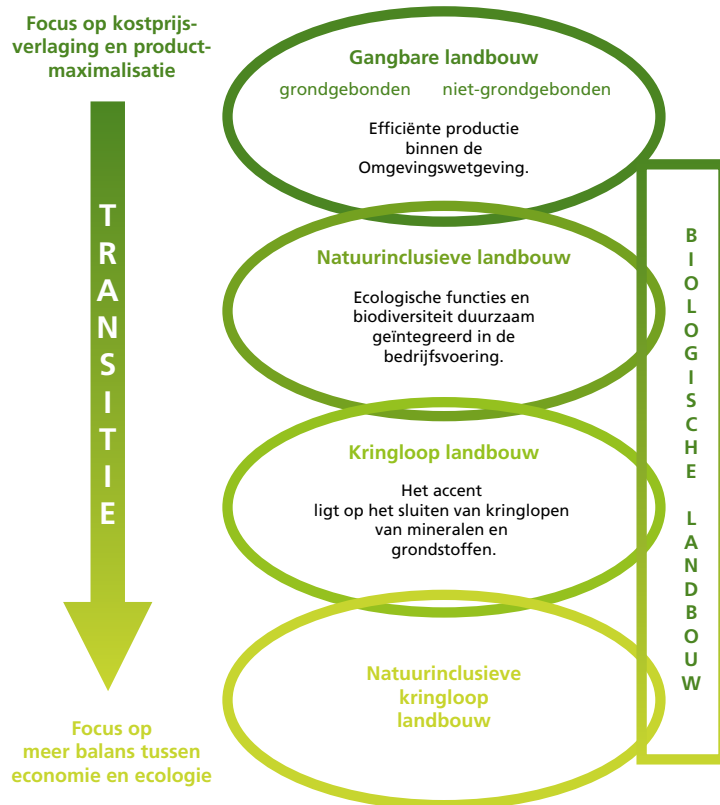
Daarnaast is de doelstelling dat het GLB bijdraagt aan het realiseren van doelen die zijn afgesproken in het klimaatakkoord. Dit sluit aan bij de ambitie die de Europese commissie heeft uitgesproken in de Green Deal (onder meer de biodiversiteitsstrategie en de strategie 'Farm to Fork'). De Europese Commissie streeft in die deal naar 25 procent biologische landbouw in 2030.

Landelijk zet minister Schouten in op een transitie naar kringlooplandbouw in 2030 (visie 'Landbouw, Natuur en Voedsel: Waardevol en Verbonden'). Het Rijk stelt naast de Europese middelen zelf ook geld beschikbaar voor de sector, onder meer om de transitie te bevorderen. Om de stikstofproblematiek op te lossen is 5 miljard euro beschikbaar gesteld voor diverse maatregelen, waaronder een omschakelfonds, stalmaatregelen en maatregelen gericht op mest. Geld voor natuurmaatregelen slaat deels ook neer bij de landbouw, denk aan agrarisch natuurbeheer.

Een groot aantal stakeholders verenigd in de 'AgroAgenda Noord-Nederland' (agroagendann.nl), waaronder de drie provincies en belangrijke stakeholders als LTO Noord, Friesland Campina, Rabobank en HZPC hebben gezamenlijk een streefbeeld opgesteld: het Kwaliteitsbeeld Noord-Nederland 2030: TOP voedsel uit een rijk landschap. Met als gezamenlijke uitgangspunten en concrete doelen voor vitale primaire bedrijven, vitale ketens, vitaal platteland en vitale natuur. De drie provincies werken ook samen in de Regiodeal natuurinclusieve landbouw Noord-Nederland (in acht proefgebieden).

2.3 ■ Typen bedrijfsvoering

In de landbouw onderscheidt men verschillende typen bedrijfsvoering, zoals gangbare landbouw, biologische landbouw, natuurinclusieve landbouw en kringlooplandbouw. Deze verschillende typen zijn in onderstaand schema weergegeven op een as met aan de ene kant focus op voortdurende kostprijsverlaging en aan de andere kant de focus meer op evenwicht tussen productie en kwaliteit van de leefomgeving. Na onderstaand schema werken we de definities verder uit. De verschillende bedrijfstypen komen naast elkaar voor en zijn in Fryslân overwegend grondgebonden. Ze kunnen elkaar gedeeltelijk overlappen.

Figuur 1: Economisch renderende bedrijfstypen

- Natuurinclusieve landbouw is een landbouwsysteem, dat optimaal beheer van natuurlijke hulpbronnen duurzaam integreert in bedrijfsvoering, inclusief zorg voor ecologische functies en de biodiversiteit op en om het bedrijf (definitie WUR). Deze vorm van landbouw 'produceert' dus ook natuurwaarden.
- Kringlooplandbouw richt zich op het duurzaam beheren van de bodem en het minimaliseren van emissies. Het accent ligt op het (zoveel mogelijk regionaal) sluiten van kringlopen van mineralen en grondstoffen. Onvermijdelijke verliezen (oogst, restproducten) worden gecompenseerd met aanvoer van stoffen in balans met deze verliezen, zodat de invoer van buiten het landbouwsysteem zo klein mogelijk is. Een belangrijk principe is dat er niet meer land en grondstof wordt gebruikt dan strikt noodzakelijk om voedsel te produceren. **Het bodem- en het watersysteem** is de basis onder kringlooplandbouw. Kringlooplandbouw kan bijdragen aan het verhogen van het organische stofgehalte door gebruik te maken van meer of betere organische mest in plaats van kunstmest of drijfmest, een minder intensief bouwplan en het verminderen van grondbewerking.

Kringlooplandbouw is een integraal onderdeel van een circulair voedselsysteem ('biobased' samenleving) waarbinnen ook het recyclen van reststoffen past (zoals plastics). (Bron: WUR Technische Briefing Kringlooplandbouw)

- **Biologische landbouw** is een vorm van landbouw die focust op het gebruik van natuurlijke meststoffen zonder gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en een zo beperkt mogelijk gebruik van antibiotica. Deze vorm van landbouw voldoet niet per definitie aan alle criteria van een natuurinclusieve of kringlooplandbouw, bijvoorbeeld omdat de kringlopen niet geheel gesloten zijn. Fryslân telt 159 biologische agrarische bedrijven. Een hoger percentage dan gemiddeld in Nederland.
- **Grondgebondenheid** (op gebiedsniveau) is een belangrijke drager voor het ontwikkelen van kringlooplandbouw. Grondgebonden landbouw maakt bij de productie (plantaardig/dierlijk) zo veel mogelijk gebruik van de grond die onderdeel is van het bedrijf (voor voerwinning, mestafzet en beweiding). Bij een grondgebonden veehouderij is wel sprake van kringlopen, maar die zijn niet altijd gesloten. Grondgebonden veehouderij met 'koeien in de wei' is een symbool voor het Friese cultuurlandschap, waarin weidevogels afhankelijk zijn van het gebruik van het grasland en waarin met agrarisch natuurbeheer bijgedragen wordt aan natuur- en landschapsbeheer. Het weiden van koeien is positief voor het **dierenwelzijn** en grondgebonden landbouw biedt mogelijkheden voor waterberging (en daarmee voor de provinciale wateropgave).

2.4 ■ Uitdagingen voor de landbouw

De primaire sector in de landbouw produceert voedsel en is beheerder van natuur- en landschapswaarden. Veel en goedkoop voedsel produceren werd na de Tweede Wereldoorlog de Nederlandse landbouwstrategie. Om een goed inkomen te hebben, moet men vaak een hoge productie tegen lage kosten (efficiënt) leveren. Want de winstmarges in de sector zijn klein, waardoor voortdurend naar kostprijsverlaging gezocht moet worden. Het vermogen dat een boer opbouwt zit in het kosten intensieve bedrijf. Bedrijfsopvolging is vaak lastig.

De landbouwsector loopt tegen zijn grenzen aan. Naast de markt spelen onder meer klimaatverandering, maatschappelijke wensen en de stapeling van regels en wetten een rol. We schetsen hieronder verschillende uitdagingen voor de gehele agrifoodsector.

a. Behoud van werkgelegenheid en inkomen

Sinds de jaren zestig is schaalvergroting, in combinatie met kapitaalintensivering, de voornaamste strategie om de kostprijs te verlagen en het inkomen op peil te houden. Op deze wijze neemt de werkgelegenheid in de agrarische sector af. Uit een recente studie van de WUR naar scenario's bij ongewijzigd beleid blijkt dat bij "niets doen" de schaalvergroting en intensivering en daarmee afname van werkgelegenheid zich voortzet (Financieele Dagblad 23 juli 2020). Nieuwe verdienmodellen en innovatie zijn nodig.

b. Inspelen op veranderend beleid

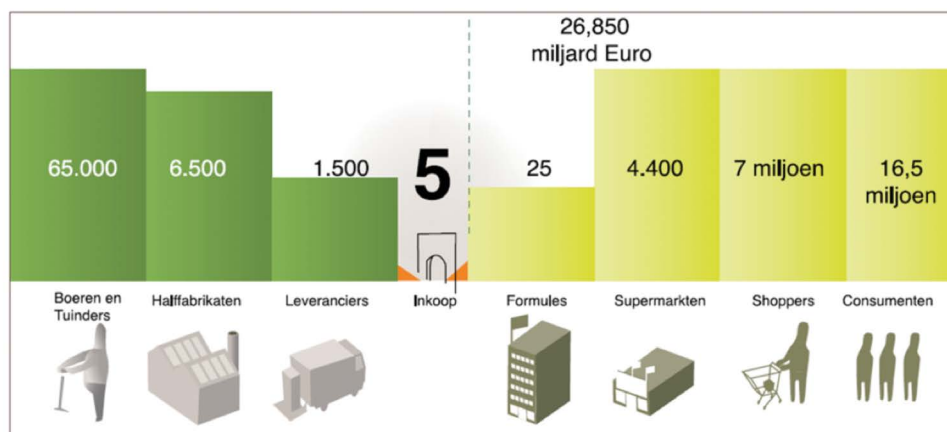
Door klimaatverandering en achteruitgang van biodiversiteit en kwaliteit van bodem en water komen er steeds meer en strengere regels. Voor de grootte van de veestapel (gekoppeld aan hectares en uitstoot), stikstof, voor het uitrijden van mest, voor bestrijdingsmiddelen, etc. Vanuit Europa zijn er de Kaderrichtlijn water en de Nitraatrichtlijn. Landelijk de Meststoffenwet, de fosfaatwetgeving, de Wet ammoniak en veehouderij en de Wet natuurbescherming.

c. Inspelen op wensen van de consument

De landbouw komt in een spanningsveld terecht tussen wensen van de samenleving en produceren voor de wereldmarkt. Steeds meer consumenten willen weten waar hun voedsel wordt geproduceerd, stellen eisen aan kwaliteit en productiewijze en kiezen meer en meer voor producten waarvan ze weten waar die vandaan komen (vooral streekproducten).

Integraal inspelen op bovenstaande ontwikkelingen/uitdagingen vraagt een transitie van de landbouw. Die transitie is een systeemverandering naar landbouw in evenwicht met de leefomgeving. De grootste uitdaging daarbij in de hele agrofood-sector is om nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen. Die zullen binnen de hele keten gevonden moeten worden. Dus niet alleen bij de primaire productie maar ook in de keten van verwerking, afzet etc. Tot de consumenten aan toe. Kennis en innovatie zullen daar een belangrijk onderdeel van zijn.

De uitdagingen voor partijen in de keten (figuur 2) zijn zeer verschillend van aard en oplossingen voor het ene probleem dragen niet automatisch bij aan (of werken tegen) een oplossing voor het andere. De positie in de keten bepaalt voor een deel de handelingsmogelijkheden van actoren, dus ook van de boer. Ook hier moet overheid de boer **een langjarig perspectief bieden**.

Bron: RLI(2018) naar Backus et al (2015)

Figuur 2: de ketenafhankelijkheid in de agrifoodsector

Extensivering en omschakeling naar meer natuurinclusieve kringlooplandbouw kunnen helpen om een aantal problemen van vermessing, emissies, waterhuishouding, gebruik bestrijdingsmiddelen etc. integraal op te lossen in plaats van steeds te sturen op afzonderlijke resultaten met steeds weer nieuwe maatregelen.

Randvoorwaarden om de uitdagingen aan te kunnen zijn:

- Langjarig perspectief bieden aan de landbouw op basis van heldere en concrete doelen
- Goede verdienmodellen ontwikkelen, structurele financiering, gebaseerd op de geleverde (maatschappelijke) diensten en verder gaan dan compensatie van de opbrengstderving: Je kunt niet groen doen als je rood staat
- De hele keten moet meedoen

Centrale vragen in het kader van de landbouwagonde zijn:

- Hoe kan de gewenste transitie van de landbouw tot stand gebracht worden en tegelijk in balans blijven met de economische betekenis voor werkgelegenheid en exportwaarde?

- Hoe kan in de primaire productie (de boer) daarin bijdragen en wat is daarvoor nodig (ook vanuit de overheid)?
- Welke rol(len) kan de provincie daarin op zich nemen en met wie en hoe moet dan samengewerkt worden, zowel in het primaire productieproces (richting boeren) als in de hele agrofoodketen?

3

Wat willen we bereiken?

Onze ambitie voor de landbouw is van een viersterrenlandbouw een vijfsterrenlandbouw te maken, waarbij de vijfde ster een groene/circulaire ster is. Fryslân is dé landbouwprovincie van Nederland met een sterke Agrofoodsector en dat willen we blijven. In het bereiken van een evenwicht tussen de economische en ecologische betekenis van deze sector willen wij een koploper zijn. We zijn ons ervan bewust dat dit een stevige ambitie is, die wij alleen maar in samenwerking met stakeholders waar kunnen maken. De uitgangssituatie voor de landbouwtransitie in onze provincie is goed:

- De landbouw is overwegend grondgebonden
- De druk op grond vanuit woningbouw en industrie is relatief beperkt
- Er wordt al samengewerkt in (kennis)netwerken
- Een groot aantal projecten zijn of worden op initiatief van onderaf al in gang gezet

De provincie hoeft geen door Europa of het Rijk opgelegde specifieke doelen te halen voor landbouw, zoals dat voor andere beleidsterreinen wel het geval is. Daarvoor zijn concreet benoemde doelen afgesproken, die binnen een bepaalde termijn gehaald moeten worden. Deze taakstellingen raken wel allemaal de primaire landbouwproductie, zoals CO2-reductie (veenweideprogramma en RES), verbeteren van de waterkwaliteit (KRW-programma), inrichten en beheren van het Natuur Netwerk (Natuur mei de Mienskip) en de structurele aanpak stikstof (gebiedsgerichte aanpak stikstof).

In de provinciale Omgevingsvisie is landbouw niet als afzonderlijke urgente opgave benoemd. Landbouw maakt onderdeel uit van alle vier de opgaven versterken biodiversiteit, klimaatadaptatie, energietransitie en vitaal, leefbaar en bereikbaar. De provincie kan haar rol en inzet voor landbouw vrij kiezen. Omdat de agrofoodsector van grote economische betekenis is voor Fryslân zijn in de Omgevingsvisie, de beleidsbrief duurzame landbouw en het bestuursakkoord wel doelstellingen voor de agrofoodsector benoemd:

De provincie zet in de Omgevingsvisie in op Brede Welvaart in een vitaal, veerkrachtig, karakteristiek en gezond Fryslân. De Friese landbouw moet in 2025 duurzaam en circulair zijn, zowel ecologisch als economisch. Innovatie en samenwerking in de keten zijn succesfactoren hiervoor. We willen de diversiteit van agrarische bedrijven behouden. Natuurlijke en sociale binding met de omgeving zijn belangrijk. Kennisinstellingen spelen hierin een belangrijke rol. De diversiteit aan agrarische bedrijven zien we als kracht, doordat verschillende typen bedrijven kennis en ervaringen uitwisselen. Bedrijven maken eigen keuzes in bedrijfsvoering. Dat kan schaalvergroting zijn, maar ook schaalverkleining, biologisch, extensivering, verbreding of verdieping.

We stimuleren de landbouwsector om de omslag te maken naar een duurzame, natuurinclusieve en grondgebonden landbouw. Het ontwikkelen van nieuwe, houdbare verdienmodellen voor de landbouw is essentieel. Het leveren van maatschappelijke diensten, zoals natuur- en landschapsbeheer, bodembiodiversiteit, waterconservering en -berging, dient volwaardig en structureel te worden vergoed. Dit kan op verschillende manieren: door deze diensten zonder meerkosten in het bedrijf in te passen, door vergoeding uit de markt, óf - waar de aanpassingen niet inpasbaar zijn in een regulier verdienmodel - door de overheid.

Deze doelstellingen uit de Omgevingsvisie komen overeen met de beleidsbrief duurzame landbouw en zijn concreter vertaald in het Bestuursakkoord.

Voor de agrofoodsector is daarbij in het Bestuursakkoord als ambitie benoemd: van een viersterrenlandbouw een vijfsterrenlandbouw maken, waarbij de vijfde ster een groene ster is. Daarbij staat kwalitatieve groei voorop, meer in balans met biodiversiteit en gericht op het doorbreken van het spanningsveld tussen landbouw en andere maatschappelijke wensen. De doelstelling voor duurzame landbouw uit de beleidsbrief van juni 2017 is in het bestuursakkoord overgenomen:

Fryslân streeft naar een duurzame landbouw die natuurinclusief, grondgebonden en circulair is, bijdraagt aan het herstel van biodiversiteit, maatschappelijk draagvlak heeft en niet in de laatste plaats economisch renderend is.

Als doelen zijn aan deze ambitie toegevoegd:

- Landbouw behoudt zijn sterke internationale positie en de Friese export neemt (in waarde) sterker toe dan de gemiddelde toename in Nederland (resultaat 23).
- Het aandeel biologische landbouw is gegroeid (resultaat 19).

Daarbij zal de provincie oplossingen ondersteunen, zodanig dat:

- Landbouw een reële bron van inkomen is: boeren kunnen hun boterham verdienen en bedrijfsopvolging is haalbaar.
- Er een economische en maatschappelijke waarde aan producten wordt toegevoegd onder andere doordat het aandeel biologische landbouw groeit (resultaat 19) of door combinaties/vervlechten met andere sectoren zoals toename van biodiversiteit, koeien in de wei, recreatie en zorg, energieopwekking, klimaat adaptatie en landschapskwaliteit.

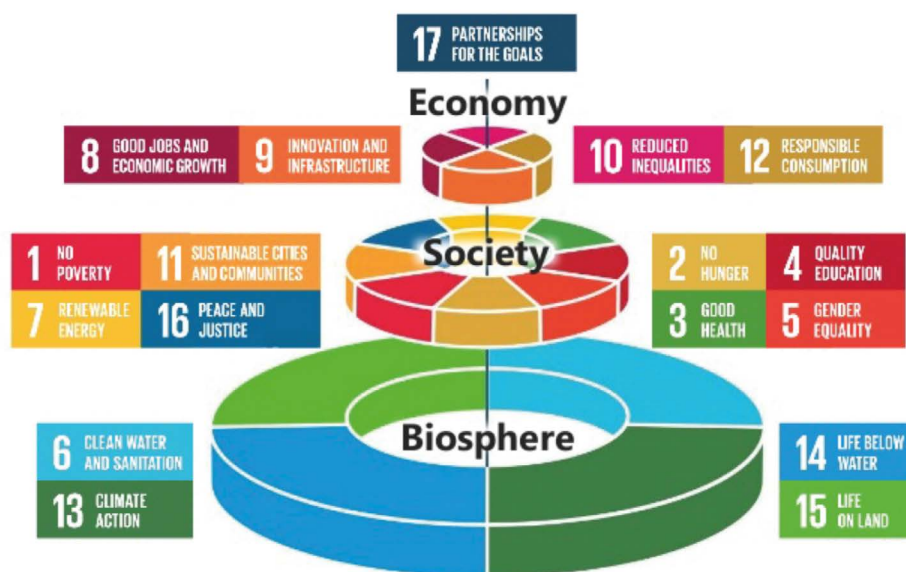
- Innovatie en kennisontwikkeling leidt tot producten die wereldwijd geëxporteerd blijven worden.
- Kennis zelf vermarkt kan worden (Fryslân loopt voorop in vernieuwing).
- Dairy Valley/Campus verder uitgroeit tot een internationaal toonaangevend kennisknooppunt (resultaat 20).
- De voedselkwaliteit hoog is en er op consumenten gerichte communicatie kan plaatsvinden rond "made in Fryslân" welke staat voor hoge kwaliteit.
- Boeren in staat zijn het organische stofgehalte in de bodem te vergroten (resultaat 18)
- Het aantal weidevogels in gebieden met agrarisch natuurbeheer toeneemt (resultaat 10)
- Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen afneemt.
- De waterkwaliteit verbetert en in 2027 voldoet aan de Europese Kaderrichtlijn Water
- Zo weinig mogelijk vruchtbare landbouwgrond gebruikt wordt voor andere functie (b.v. zonne-akkers).
- Potato Valley een toegankelijk en essentieel kenniscentrum is op het gebied van zilte teelten en biedt ondernemers perspectief op nieuwe verdienmodellen (Resultaat 14).

Algemene randvoorwaarden daarbij zijn:

- De gevolgen voor het landschap betrekken we in al onze (beleids)keuzes (resultaat 12)
- Voor predatie blijven we streven naar een maximale bestrijding binnen de wettelijke kaders. (hoort bij resultaat 10)
- Er is aandacht aan dierenwelzijn op diverse relevante beleidsterreinen.

Het provinciale landbouwbeleid draagt bij aan in elk geval 7 van de 17 duurzame doelen van de Verenigde Naties (Sustainable Development Goals). Het betreft voedselproductie (doel 2, geen honger), gezonde voeding (3, goede gezondheid en welzijn), schoon water (6), verantwoorde consumptie en productie (12), klimaatactie (13), leven in het water (14) en leven op het land (15).

Figuur 3: de 17 sustainable development goals van de Verenigde Naties

4

Hoe willen we de doelen bereiken?

In dit hoofdstuk gaan we in op de rollen die de provincie kan oppakken om de in hoofdstuk 3 benoemde doelen te bereiken. Deze rollen zullen in de landbouwagenda samen met de stakeholders verder uitgewerkt worden tegen de achtergrond van de centrale vragen van de landbouwagenda.

Zoals eerder is aangegeven, heeft de provincie geen specifieke (wettelijke) taken of bevoegdheden voor de agrifoodsector en kan haar eigen rollen kiezen.

We hebben de ambitie om koploper te zijn in de transitie en willen deze ambitie waarmaken door te kiezen voor:

- Een integrale gebiedsgerichte aanpak, samen met boeren, agrarische collectieven en andere partners in de gebieden, om problemen in hun samenhang en met maatwerk op te lossen
- Sturen op het halen van (langjarige) doelen en het wegnemen van belemmerende regelgevingen. Het ontwikkelen van nieuwe instrumenten of een andere inzet van bestaande instrumenten. Daarbij willen we resultaten van succesvolle experimenten en pilots implementeren.
- Samenwerking tussen partijen centraal staat

De Europese en Rijksoverheid willen we uitnodigen/uitdagen om samen met ons aan versnelling van de transitie te werken. Wat wij daarbij te bieden hebben is bijvoorbeeld samenwerking op het gebied van natuurinclusieve ruimtelijke inrichting. Het Rijk zoekt naar de invulling daarvan. In het veenweideprogramma en de regiodeal NIL NN wordt deze zoektocht naar meervoudig grondgebruik ook gedaan. Daarnaast kan gedacht worden aan een versnelling van de transitie door (andere) gebundelde inzet van de instrumenten die beschikbaar komen, bijvoorbeeld voor het oplossen van de stikstofproblematiek (zoals extensivering in plaats van uitkoop omdat uitkoop van grondgebonden bedrijven kan leiden tot verdere intensivering).

Tot nu toe werken we, overeenkomstig ons jaarprogramma landbouw, in 4 sporen, waarin onze rol verschillend is:

- **Aansluiten bij de context van Europa en Rijk**

Waar mogelijk zoeken we naar oplossingen die aansluiten bij de context van Europa en het Rijk omdat daar de grotere subsidiestromen voor uitvoering van beleid vandaan komen. We proberen zo effectief mogelijk gebruik te maken van Europese- en Rijks-subsidies en stellen indien nodig hiervoor cofinanciering beschikbaar, zoals bijvoorbeeld voor het huidige POP 3 programma, Life en Intereg-projecten. Voor de nieuwe GLB-periode 2022 – 2027 leveren we (in noordelijk verband) input voor het Nationaal Strategisch Plan voor het Europese Gemeenschappelijke Landbouw Beleid (GLB) voor de periode 2022-2027. Daarbij zetten we ons in om zoveel mogelijk maatwerk voor gebieden in de regelingen te krijgen in de vorm van ecosysteemregelingen, die bij kunnen dragen aan de transitie. Deze nieuwe GLB-periode beslaat opnieuw een periode van 6 jaar. Dat wil zeggen dat het om tijdelijke vergoedingen gaat met een relatief korte looptijd, terwijl boeren investeringen in hun bedrijfsvoering doen voor 20 of 30 jaar. **Wij willen in de landbouwagenda uitwerken hoe structurele financiering voor deze maatschappelijke diensten gevonden kan worden, bijvoorbeeld in de vorm van een (investerings)fonds.**

In dit werkspoor heeft de provincie een faciliterende rol als lobbyist en deelnemer.

- **Gebiedsgericht werken**

Landbouw is als producent van voedsel en gebruiker en beheerder van het landelijk gebied verweven met andere beleidsopgaven. Die opgaven raken in hun uitvoering ook de landbouw:

- De regionale wateropgave (zowel kwaliteit als kwantiteit) om de verzilting en verdrogingsproblematiek tegen te gaan en extreme weersomstandigheden op te vangen.
- Het klimaatakkoord (terugdringen methaan – en fosfaatuitstoot).
- De bodemkwaliteit (behoud en herstel van vitale bodems die meer water en koolstof opslaan)
- De natuuropgave (realiseren meer biodiversiteit/biotopen)
- Het landschap
- De reductie van stikstof en CO₂-uitstoot (energietransitie)*

Deze opgaven komen bij elkaar in gebieden (op boeren erven). Tot nu toe wordt bij het oplossen van problemen dikwijls gekozen voor technische maatregelen; end of pipe oplossingen bijvoorbeeld voor uitrijden van mest, water bij de mest, samenstelling van voer etc.), waarvoor al dan niet subsidie gegeven wordt. Dit leidt in de tijd tot steeds nieuwe elkaar opvolgende maatregelen waar boeren op moeten inspelen. Dergelijke maatregelen passen vaak minder of niet bij de bedrijfsvoering van de boer die investeringen doet voor 20 of 30 jaar. Daarnaast heeft deze opeenstapeling van steeds nieuwe maatregelen ook een negatief effect op het werkplezier van boeren en de relatie tussen boeren en maatschappij.

Ontwikkelingen in de landbouw zijn enerzijds (mede) bepalend voor de totale leefomgeving en omgekeerd zijn ontwikkelingen in de leefomgeving van invloed op de landbouw. Dit betekent dat de transitie in de landbouw naar natuurinclusieve kringloop landbouw integraal kan bijdragen aan het vinden van oplossingen voor (maatschappelijke) problemen, waaronder ook **beperken van gewasbeschermingsmiddelen en dierenwelzijn**. Deze verwevenheid vraagt om een integrale aanpak en afgewogen keuzes, waarbij ingezet wordt op bronoplossingen en werken vanuit

langere termijn doelen (**langjarige zekerheid over de koers**) en niet of veel minder op basis van (generieke) maatregelen die voor een bepaalde datum (korte termijn) overal bereikt moeten zijn.

Door te sturen op doelen die op een redelijke termijn (bijvoorbeeld 10 jaar) bereikt moeten worden, kunnen boeren of groepen van boeren in een gebied maatregelen afstemmen op de eigen situatie en omgeving en is maatwerk mogelijk, waarbij ook de verkavelingssituatie meegenomen kan worden.

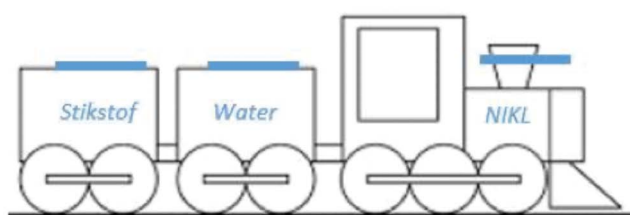
Dit maatwerk kan het beste tot stand komen in een gebiedsgerichte aanpak, Er zijn inmiddels een aantal gebiedsgerichte programma's gestart die min of meer naast elkaar lopen, hun eigen doelen en organisatiestructuur kennen en een eigen tijdspad hebben:

- Veenweideprogramma
- Natuur mei de Mienskip
- Kader Richtlijn Water (KRW)
- Biodiversiteitsherstelprogramma
- Regionale energiestrategie (RES)
- Regiodeal Natuurinclusieve landbouw noord Nederland
- Regiodeal Noardeast-Fryslân (Fjildlap)

Het afgelopen jaar is de stikstofproblematiek daar nog bijgekomen, waarbij om te komen tot structurele oplossingen ook gekozen is voor een gebiedsgerichte aanpak en het opstellen van een nieuw programma Natuur (versterking Natura-2000-gebieden).

De verschillende programma's overlappen elkaar in gebieden. **In de landbouwagonde willen we uitwerken hoe deze sporen gebiedsgericht bij elkaar gebracht kunnen worden in gebiedsopgaven die integraal aangepakt kunnen worden.** Daarbij moet voorkomen worden dat lopende programma's vertraging ondervinden. Uitgangspunt daarbij is: bij elkaar wat kan, apart wat moet. Gedacht kan worden aan het beeld van een treintje: het programma wat al loopt in een gebied is de locomotief en trekt en de andere opgaven mee; er wordt een wagonnetjes aan gekoppeld in hetzelfde gebiedsproces, dus zonder een nieuwe structuur en werkwijze in te richten (figuur 4).

Figuur 4

Op deze manier zouden menskracht en middelen zo efficiënt mogelijk ingezet kunnen worden. Zo kunnen bijvoorbeeld de middelen die beschikbaar komen voor de stikstofproblematiek tegelijk ingezet worden voor (versnelling) van de transitie in de landbouw.

In dit werkspoor heeft de provincie de rol van gebiedsregisseur die opgaven, mensen en middelen bij elkaar brengt.

- **Samenwerken in netwerken**

Om te komen tot meer kwaliteit en innovatie en een landbouw die economie en ecologie verbindt zijn alle partners in de keten van boer tot consument en alle schakels

die daar tussen zitten, zoals toeleverende en verwerkende industrie, banken, retail en kennisinstellingen van belang. Op het niveau van de noordelijke provincies bestaan al een aantal netwerken zoals de noordelijke AgroAgenda (vrijwel de hele keten), de versnellingsagenda melkveehouderij, The Potato Valley en Dairy Valley. Dergelijke netwerken kunnen als denktank en intermediair mee richting geven aan de transitie. De provincie ondersteunt (medefinanciering) de samenwerking in netwerken en is actief deelnemer in die netwerken. **Wij willen in de landbouwagonde uitwerken hoe innovatie en productontwikkeling in de keten kan plaatsvinden, waarbij een belangrijk aandachtspunt is om samen te zoeken naar een beter evenwicht tussen korte, lokale en lange, internationale voedselketens en daarmee te komen tot een robuust voedselsysteem.**

In dit werkspoor heeft de provincie een faciliterende rol als deelnemer en aanjager.

- **Kennis ontwikkelen en delen**

Kennisontwikkeling en het delen van kennis in de Agrofoodketen is van groot belang om de transitie van de grond te krijgen en innovatie zowel op agrarische bedrijven als in de hele agrofoodketen (nieuwe producten) mogelijk te maken.

Daarbij is het van groot belang dat partijen elkaar weten te vinden en kruisbestuiving vanuit alle invalshoeken plaatsvindt: ondernemers, onderwijs, onderzoek en overheid èn tussen kennis vanuit de gebiedsgerichte projecten en de campussen (zoals Dairy campus, Watercampus, University Campus Fryslân, Kenniscentrum Bodem, het Food Application Centre for Technology (FACT), Van Hall Larenstein, Living Lab Fryslân, Waddenacademie, kenniscentrum voor zilte teelten en de Humusacademie). **Wij willen in de landbouwagonde uitwerken hoe knooppunten voor kennisuitwisseling tot stand kunnen komen en wat daarbij de rol van de provincie kan zijn om dit te ondersteunen en stimuleren.**

Kennis krijgt meerwaarde als deze valoriseert en structureel verder wordt ontwikkeld. Daarmee kan kennis landelijk of zelfs internationaal vermarkt worden als exportproduct (bijvoorbeeld kennis over verzilting van de landbouw in deltagebieden). **Wij willen in de landbouwagonde uitwerken wat de mogelijkheden zijn om te komen tot een academisch klimaat rondom agrifood om daarmee ook het binden van talent aan Fryslân te bevorderen.**

Om de transitie te bevorderen is het van belang vragen van boeren en agrarische collectieven vanuit gebieden te kunnen beantwoorden en oplossingen voor knelpunten te kunnen aandragen. Boeren hebben in de agrifoodketen een afhankelijke positie en erfbetreders verdienen aan het leveren van advies en diensten. Adviezen zijn daarbij veelal gericht op efficiënte en grootschalig productie. Vanuit de lopende gebiedsprocessen zoals Veenweide, Natuer mei de Mienskip, Regiodeal Natuurinclusieve landbouw etc. komt de vraag naar onafhankelijk landbouwadvies. Inmiddels wordt gewerkt aan het vormen van een onafhankelijke landbouwadviespool, die direct op het erf boeren of groepen van boeren onafhankelijk kan adviseren. In overleg met het ministerie wordt nagegaan hoe de door het Rijk in te zetten stikstofcoaches hier ook onderdeel vanuit kunnen maken. **We willen in de landbouwagonde uitwerken wat in de primaire productie voor boeren en agrarische collectieven aanvullend hierop nodig is om te transitie te bevorderen.**

In dit werkspoor heeft de provincie een faciliterende rol als aanjager, verbinder en deelnemer.

5

Monitoring

De agrifoodsector is van grote waarde voor de werkgelegenheid en de exportwaarde voor Fryslân. Daarnaast is landbouw van waarde als beheerder van het landelijke gebied. Voor Fryslân is het van belang om naast de actuele kengetallen ook te kunnen monitoren hoe de transitie van de landbouw vordert en bijdraagt aan de genoemde doelen. Waar sturen we op, wat willen we bereiken.

Wij willen de landbouwagonde voorzien van een monitoringplan. We streven daarbij naar afstemming met de monitoring van opgaven vanuit water, stikstof, biodiversiteit en projecten vanuit bv. de regiodeals. Dat moet een zo integraal mogelijk beeld opleveren van de transitie in de landbouw in Fryslân.

6

Het proces van startnotitie naar landbouwagenda

Uitgaande van het bestuursakkoord stelt de provincie de Landbouwagenda **samen met stakeholders** op. De enquête onder de fracties bevestigt deze wens. We zullen op basis van de kaders die uw staten vaststellen met deze startnotitie in gesprek gaan met onze stakeholders. Daarvoor zullen in het najaar van 2020 een aantal bijeenkomsten georganiseerd worden.

In eerste instantie kan dat een brede bijeenkomst zijn met alle stakeholders om "op te halen". Daarna zal focus aangebracht worden met groepen betrokken partijen die concreet met een bepaald onderwerp aan de slag willen en daarin hun rol ook willen pakken (dus geen algemene beschouwingen over ontwikkelingen).

Het doel van deze gesprekken is om te komen tot een gezamenlijk gedragen agenda voor Fryslân, waar concreet mee aan de slag gegaan kan worden en helder is wie welke ROL heeft, wie WAT doet en wanneer. Dit overleg met stakeholders zal enige tijd in beslag nemen en de tijd die daarvoor nodig is, wordt door het proces bepaald (participerende overheid) en kan niet vooraf strikt vanuit de provincie vastgelegd worden.

Het overleg kan leiden tot nuanceringen en toevoegingen ten opzichte van dit kader. De inbreng vanuit de stakeholders wordt bij de definitieve vaststelling van de Landbouwagenda in het voorjaar van 2021 aan PS voorgelegd.

Schematisch:

1. Vaststellen startnotitie (21 oktober 2020)
2. Input stakeholders verzamelen najaar 2020
3. Input stakeholders voorleggen bij definitieve vaststelling Landbouwagenda (voorjaar 2021)
4. Uitwerken en uitvoeren landbouwagenda (2021-2024).

Bij de vaststelling van de landbouwagenda voorjaar 2021 zullen ook de financiële consequenties voor de provincie van de voorstellen op de landbouwagenda aan uw Staten worden voorgelegd. Mogelijk moeten daarbij prioriteiten gesteld worden binnen bestaande budgetten. Er wordt gestreefd naar zoveel mogelijk gebundelde inzet van geldstromen vanuit Europa, Rijk en provincie voor natuur, stikstofreductie, CO2-reductie (Veenweide), KRW-gelden, etc. in gebiedsgerichte programma's.

[Figuur 5: Overzicht van bestaande provinciale budgetten voor landbouw](#)

Budget	Totaal periode 2020-2023
Transitie landbouw	1,7 miljoen
Bestuursakkoord Resultaat 14: Potato Valley is een toegankelijk en essentieel kenniscentrum geworden voor zilte teelt	1 miljoen
Bestuursakkoord Resultaat 20: Dairy Valley groeit uit naar internationaal kennisknooppunt	0,6 miljoen
Bestuursakkoord Resultaat 21: Er is een integrale met de stakeholders opgestelde landbouwagenda	0,4 miljoen
Regiodeal natuurinclusieve landbouw, cofinanciering	3,3 miljoen

In de fase van het opstellen van de landbouwagenda voert de provincie de regie. Voor de periode na vaststelling van de Landbouwagenda kan dit – op onderdelen veranderen, afhankelijk van de rol en bijdragen die partijen willen gaan leveren.

Op basis van een stakeholderanalyse zullen partijen uitgenodigd worden, waaronder in elk geval:

- Overheden
- Landbouworganisaties
- Partijen uit het netwerk AgroAgenda Noord-Nederland en onderwijs- en kennisinstellingen
- Ketenpartijen uit de toeleverende en verwerkende industrie
- Natuur- en milieuorganisaties

